

S.M.MUSTAFAYEVA
ADPU-nun dosenti
Ş.M.QURBANOVA
ADPU-nun b/m.

E-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

CON KENNEDİNİN PREZİDENTLİYİ DÖVRÜNDƏ ABŞ-İN XARICI SIYASƏTİ

Açar sözlər: ABŞ, C.Kennedi, xarici siyasət, sülh korpusları, Kuba

Ключевые слова: АБШ, Дж.Кеннеди, внешняя политика, «корпус мира», Куба

Key words: USA, John F. Kennedy, foreign policy, peace corps, Cuba

XX əsrin 50-ci illərinin sonlarında ABŞ-da ölkənin xarici siyasətinin yenidən qurulması ilə bağlı fikirlər səslənməyə başladı. ABŞ-ın Q.Kisincer, M.Teylor, C.Kennan kimi görkəmli siyasətçiləri yeni taktiki dəyişikliklərin lazım olduğunu söyləyirdilər. Onlar göstərdilər ki, “soyuq müharibə” özünün ən yüksək nöqtəsinə çatmış olsa da, ABŞ-a öz hərbi və iqtisadi qüdrətinə qarşı siyasi və diplomatik nüfuzunu adekvat kimi çevirmək müəssər olmamışdır. ABŞ üçün bu dövrdə “soyuq müharibə”nin inkişafı “müvəqqəti itirilmiş” imkan dövrü idi. Bu dövr ABŞ-ın “SSRİ-nin zəif tərəfi”ndən istifadə etməyi bacarmadığı bir dövr idi. Kennan göstərdi ki, əgər biz məsələlərin həllində daha çox fəallıq göstərsək, “soyuq müharibəni” öz xeyrimizə çevirə bilirik.

C.Kennedinin hakimiyyətə gəlməsi ilə ABŞ cəmiyyətində şərait də dəyişmiş oldu. 1961-ci ilin may ayının 5-də ilk dəfə kosmosa ABŞ kosmonavtı Alan Şepard, 1962-ci ilin fevralın 20-də isə C.Qlenn uçdu.

Kennedi uğurlu xarici siyasət aparmaq üçün ilk növbədə təkcə müharibə və diplomatiya nümayəndələrinin deyil, həm də “soyuq müharibə” şahidlərini mühüm və məsuliyyətli postlarda əyləşdirdi. Kennedinin dövründə “kommunizmi kənara tullamaq” və “kütləvi qisas” doktrinaları “kütləvi təsir etmə” doktrinası ilə əvəz edilməyə başladı. “Kommunizmin qarşısını almaq” üçün hərbi bloklar möhkəmləndirməklə yanaşı iqtisadi “kömək” və ideoloji müdaxilədən xarici siyasətinin fərqləndirici cəhətlər kimi istifadə edilirdi. SSRİ-yə münasibətdə realist mövqe tutmaq da bu dövrdə ABŞ xarici siyasətinə xas idi (10, s. 24).

“Yeni hüdudlar” konsepsiyasının C.Kennedi administrasiyası tərəfindən hazırlanmasında Helson Rokfeller qrupunun məsləhətləri mühüm əhəmiyyətə malik idi. Bu konsepsiyada irəli sürülürdü ki, yeni şəraitdə ABŞ-ın milli strategiyası işlənib hazırlanmalıdır. “Yeni hüdudlar” konsepsiyasının əsas istiqamətləri C.Kennedinin 1960-cı ilin iyununda ABŞ senatında “Qərarların vaxtıdır” adlı nitqində daha geniş öz əksini tapmışdır (2, 138-140).

Zaman keçsə də, bu konsepsiyanın siyasi mahiyyəti dəyişilmirdi. Bu mahiyyət ABŞ-ın siyasi və iqtisadi nüfuzunu gücləndirmək idi. Bu konsepsiyada raket silahını təkmilləşdirmək, hərbi bazaları möhkəmləndirmək, dünyanın istənilən yerində aparılan müharibəyə, lazım gəlsə, müdaxilə etmək, adi silahlı qüvvələri artırmaq və modernləşdirmək, NATO-nun silahlı qüvvələrinin birliyini və qüdrətini gücləndirmək nəzərdə tutulurdu. Konsepsiyaya həmçinin “sərbəst dünya iqtisadiyyatı təşkil etmək”, “Ümumi bazar”la İngiltərə arasında, “atlılarla yeddilər” arasında gələcəkdə parçalanmaya gətirib çıxara biləcək iqtisadi rəqabəti aradan qaldırmaq da daxil idi.

“Beynəlxalq valyuta ehtiyatlarını” qorumaq, Atlantikanın hər iki tərəfindəki ölkələrlə gömrük tarifləri sahəsində daha ardıcıl siyasət yeritmək, dünyanın inkişaf etməkdə olan

ölkələrinə Qərbin böyük dövlətlərinin, ilk növbədə ABŞ-ın köməyini təşkil etmək, Qərbi Avropa və Yaponiyanın əməkdaşlığı əsasında Asiya, Afrika ölkələrinə kapital axını gücləndirmək, Latın Amerikasını ölkələrinə qarşı tək cə "mehriban qonşuluq" siyasəti ilə kifayətlənməmək, daha yeni üsullar axtarmaq, Yaxın Şərq ölkələrinə yeni tərzdə "yanışma" (Qoy ərəblərdə belə bir ideya formalaşsın ki, guya onların bitərəfliyi və neytralizmi təhlükə altındadır), Afrika dövlətlərində fəallığı gücləndirmək, Qərbi Berlini "müdafiə etməkdə" ABŞ-ın qətiyyətini göstərmək, Çinlə münasibətlərə yenidən nəzər salmaq, onunla əlaqələri yaxşılaşdırmaq, sülhü təmin etmək və silahlar üzərində nəzarətlə" əlaqədar yeni real "proqram" işləyib hazırlamaq, BMT-ni möhkəmləndirmək, beynəlxalq münaqişələrin nizama salınmasında onun rolunu genişləndirmək, "inkişaf etmiş iqtisadiyyatlı "güclü Amerika təşkil etmək, real vasitələri "hazırlıq vəziyyətində saxlamaq da konsepsiyada öz əksini tapmışdı" (1, s.108-109).

Kennedi hökumətinin sürətlə silahlanmaya başlaması ABŞ-ın SSRİ-dən hərbi cəhətdən geridə qalması kimi saxta bəhanə altında aparılırdı. 1961-1964-cü illərdə hərbi federal xərclərin ümumi artımı 70%-ə qədər olmuşdur. Hərbi xərclərin artması ABŞ-da iqtisadiyyatın inkişafı üçün başlıca stimül olmuşdur. Prezidentin iqtisadi məsələlər üzrə əsas məsləhətçilərindən biri A.Samuelson bu faktı təsdiq edir və göstərirdi ki, hökumətin "müasir gücünün əksər hissəsi" "müdafiə sferası"nda iqtisadiyyatı stimullaşdırılması sahəsində toplanmışdır. Bu da öz növbəsində "mənfi nəticələr" verir (1, s. 230).

"Soyuq müharibə" ilə əlaqədar bir sıra problemlərdə Kennedinin baxışları Niksondan və amerikan siyasətçilərinin ultramühafizəkar qanadından fərqlənirdi. Məsələn, o həmişə çıxışlarında Şərqi Avropa ölkələrinin "azad edilməsi" məsələsinə toxunurdu (10).

Kennedinin "Yeni hüdudlar" konsepsiyası isə ifrat sağ qüvvələrinin nümayəndələrinin baxışlarından tamamilə fərqlənirdi. "Yeni hüdudlar" siyasətinin birinci mərhələsi müəyyənləşdirilmiş realizm xəttinə sadiqliyi ilə seçilirdi. Məsələn, U-2 təyyarəsi SSRİ səması üzərində vurularkən Kennedi demişdir ki, əgər o, prezident olsa idi, belə bir uçuşa razılıq verməzdi. Paris danışıqlarının baş tutmamasında başlıca günahı o, bu məsələdə gördü. Kennedi belə hesab edirdi ki, arxasında "güc mövqeyi duran danışıqlara başlamaq lazımdır" (3, 128).

C.Kennedinin dövründə ABŞ üç kəskin xarici siyasət böhranı keçirmişdir. Kubaya ABŞ oradakı özünün diversantlar qrupunu müdafiə etmək üçün 1961-ci ilin qoşun çıxarmışdı və Playyi-Xiron rayonunda kubalıları məhv etmişdi. 1961-ci ildə ADR hökuməti Qərbi Berlini blokada saldığını elan etdi. ABŞ buna cavab olaraq havadan "həyat yolu" açdı, xoşbəxtlikdən Amerika və sovet qoşunları arasında silahlı toqquşma baş vermədi. Bundan sonra ADR hökuməti SSRİ-nin köməyi ilə 1961-ci ilin avqust ayının 14-də Berlin hasarlarını çəkdi. Bir gecənin içində çəkilmiş hasarın uzunluğu 165 km idi. N.S.Xruşşov tərəfindən bu "qorxulu iş", siyasi ədəbiyyatda isə "İkinci Çin səddi" adlandırılmışdır. Bu hasar 28 il (1966-1989-cu illər) mövcud oldu. Berlin hasarları dünyanın iki düşmən düşərgəyə çevrilməsinin əyani simvolu idi.

Soyuq müharibənin ən yüksək zirvəsi Karib böhranı oldu. 1962-ci ildə Kuba ətrafında SSRİ-nin sualtı nüvə raketlərini yerləşdirməsinə qarşı cavab tədbiri olaraq ABŞ donanması Kubanı dənizdən blokada aldı və ona qarşı müdaxiləyə başladı. Bu hadisə az qala dünyanın iki super dövləti olan SSRİ ilə ABŞ arasında silahlı toqquşmaya səbəb olacaq idi.

1962-ci ilin iyununda ABŞ Baş Ştab "Anadır" adlanan kod altında əməliyyat hazırladı. Bu əməliyyatda açıq şəkildə Kuba adasına qarşı orta mənzilli nüvə raketlərindən istifadə edilməsi göstərilirdi (8, 294-199). ABŞ-ın Kubaya qarşı hərbi hazırlığını gücəndirməsi ilə

əlaqədar olaraq 1962-ci ilin sentyabrın 11-də Sovet hökuməti Kennedi hökumətinə antikuba təbliğatını dayandırmaq çağırışı ilə müraciət etdi.

Kubadakı sovet bazarlarının fotosəkillərini əldə etdikdən sonra Kennedi Ağ Evdə məsləhətçilərin xüsusi qrupu ilə müşavirə keçirdi. Tezliklə komitə prezidenti üç variant təklif etdi: 1) Dəqiq zərbələrlə raketləri məhv etmək; 2) Kubaya qarşı kütləvi miqyasda hərbi əməliyyat keçirmək; 3) Adanı dənizdən blokadaya almaq. Müdafiə naziri Maknamanın təklifi ilə adanı dənizdən blokadaya almaq qərara alındı (10, 193). Lakin ABŞ və SSRİ-nin liderlərinin səbr və şəxsi entuziazmi silahlı toqquşmaya imkan vermədi. Saatlarla aparılan telefon debatları fəlakətin qarşısını aldı. Böhran dinc yolla həll edildi (9, 116-124).

Ən son anda hər iki dövlətin bir-birinə güzəştə getməsi məsələnin dinc yolla həllini mümkün etdi. SSRİ nüvə raketlərini Kubadan, ABŞ isə Türkiyədən çıxarmağa razılıq verdi. ABŞ həmçinin təntənəli surətdə elan etdi ki, o, Kubaya hücum etməyəcəkdir (3, s. 224).

Böhranın sonunda ABŞ və SSRİ xüsusi xidmət analitikləri Vaşinqton və Moskva arasında birbaşa telefon xətti (qırmızı telefon) təşkil etməyi təklif etdilər. O vaxta qədər hər iki ölkə arasında ancaq teleqrafdan istifadə edilirdi.

Karib böhranı “soyuq müharibə”də dönüş nöqtəsi oldu. Beynəlxalq gərginliyin zəifləməsinin əsası qoyulmuş oldu. Qərb ölkələrində antimüharibə hərəkatı başladı və bu hərəkat 1960-1970-ci illərdə ən yüksək nöqtəsinə qalxdı.

Kubanın Kommunist rəhbərliyi bu kompromisi SSRİ tərəfindən “satqınlıq kimi” qiymətləndirdi. ABŞ-ın bəzi hərbi rəisləri isə nəticədən razı qalmadılar. ABŞ-ın hava qüvvələri ştabının rəisi general Le Mey Kubaya hücumdan imtina etməyi “ABŞ tarixində ən ağır məğlubiyyət” hesab edirdi.

Uzun illər iqtisadi müdaxilə və siyasi hökmranlıq metodlarından istifadə edən ABŞ bu dövrdə də Latın Amerikasını özlərinin təsiri altında saxlayır, Karib dənizi hövzəsindəki dövlətlərdə baş verən milli-azadlıq hərəkatını yatırır, onların müstəqil inkişafına imkan vermirdi.

Kuba inqilabından sonra Vaşinqton yaratdığı Amerikaarası sistem kimi bir vasitədən istifadə edərək Qərbi yarımkürəsini “Sovet təhlükəsi”ndən qoruduğunu bəhanə edərək onları 70-ci illərin əvvəllərinə qədər öz təsiri altında saxlaya bildi. Həmçinin bu dövr ərzində Kuba ətrafında “sanitar kordon”u təşkil etdi. Lakin bu dövrdə SSRİ-də sakit dayanmırdı. “Beynəlmiləl borcu”nu yerinə yetirdiyini bəhanə edərək Kubanın tələbatının 70%-ə qədərini ödəyir, orada öz nüfuzunu saxlayırdı.

C.Kenedinin prezident administrasiyasının “Cənubi Vyetnam” siyasəti “Kommunist təhlükəsi ilə mübarizə”, “Vyetnamda partizan strategiyası əleyhinə mübarizə” və “demokratiyanın möhkəmləndirilməsi” ideyaları əsasında aparılırdı. Bu isə nəticə etibarilə ABŞ-ın Vyetnama müdaxiləsinə, onun daxili işlərinə qarışmasına səbəb olurdu. Lakin ABŞ-ın Vyetnamdakı partizanlara qarşı müharibəsi uğursuz oldu (5, s. 296-301). Xüsusilə ABŞ-ın Kubada Keçinos boğazındakı məğlubiyyəti ABŞ-ın beynəlxalq aləmdə nüfuzuna xeyli xələl gətirdi. Kennedi hökumətini çətin vəziyyətə salmış oldu (11, 16).

ABŞ tarixşünaslığında ABŞ-ın Latın Amerikasına müdaxiləsinə haqq qazandıran külli miqdarda çap edilmiş əsərlərdə bu məsələ “müdafiə” və “təhlükəsizlik” motivləri ilə pərdələnir (4, 357). Lakin bütün bunlarla bərabər ABŞ-ın Latın Amerikasında, xüsusilə Kubada hegemonluq mövqeyini itirməsinin səbəblərini aşağıdakı amillərlə əlaqələndirmək olar: 1) Karib hövzəsində ABŞ-ın təcavüzkar siyasətinə cavab olaraq mütərəqqi qüvvələrin mövqeyinin güclənməsi; 2) Regionda gərgin situasiyanın yaranması, bunun sülh işini təhlükəyə atdığı üçün Beynəlxalq təşkilatların da bu məsələyə qoşulması (8, 24-32).

1961-1962-ci illərdə beynəlxalq aləmdə baş verən dəyişikliklər Kennedi hökumətini düşünməyə vadar etdi. Kennedi belə bir nəticəyə gəldi ki, onun müxtəlif ekspert və mütəxəssislərin fikri ilə hesablaşması o qədər də səmərəli nəticə verməmişdir. Kennedi Qərbi Avropa və SSRİ-nin görkəmli liderləri ilə Vyana və Parisdə görüşmək qərarına gəlmişdi. Əslində bu görüşlərdə Kennedi “ABŞ-ın gücünü nümayiş etdirmək” məqsədini güdüdü (1, 179).

C.Kennan yazırdı ki, Avropada antiAmerikan əhval-ruhiyyəsi “əsəbi xarakter oyatması” ilə müşahidə edilir. Baxmayaraq ki, Avropa ABŞ-dan zəifdir, lakin o yenə də ABŞ-ı dominantlığa cəhddə günahlandırır. Amerikalılardan Avropaya idxal edilən mənfi mədəni təsirlərdə də ABŞ təqsirkar bilinirdi. Avropanın bütün iqtisadi çətinliklərinin səbəbkarı da ABŞ hesab edilirdi. Kennan göstərir ki, Avropa yeni psixoloji yanaşma metodunu irəli sürür, özünə mənəvi cəhətdən itirdiyi əvvəlki böyük dövlətçiliyini kompensasiya etməyə cəhd göstərirdi (7, 79). Bütün bunlarla bərabər kommunizmə qarşı mübarizədə və NATO-nun möhkəmləndirilməsi məsələsində hər ikisi, yəni ABŞ və Avropa Birliyi yekdil idilər. Amerikanlar həmişə AFR-in Avropada ABŞ-ın əsas dayağı olduğunu qeyd edir və göstərirdilər ki, Avropanın digər ölkələrindən fərqli olaraq ancaq bu ölkənin əhalisi daha az antiAmerikan əhval-ruhiyyəlidir (8, 145-146).

Kennedi hökuməti Berlin böhranına da laqeyd deyildi. Berlin böhranını nizama salmaq üçün ABŞ və SSRİ-nin dövlət başçıları 1961-ci ilin iyulun 4-də Vyanada görüşmüşdülər. Elə ilk söhbət zamanı Kennedi Xruşşova bildirmişdi ki, onun marağı elə bir vəziyyəti təmin etməkdir ki, ABŞ və SSRİ sülh şəraitində yaşamağı bacarsın. Kennedi Xruşşovu inandırdı ki, dünyada arıq qüvvələr balansı yaranmışdır və status-kvonu pozmaq çox ağır nəticələr verə bilər. Lakin hadisələrin inkişafı göstərdi ki, ABŞ-da Kennedi administrasiyasının yuxarı dairələri hələ sovet təkliflərinə cavab vermək üçün hazırlıqlı deyildilər (8, 144-147).

1961-ci ilin avqustunda prezident C.Kennedi Latın Amerikasını ölkələrinə qarşı “Tərəqqi naminə ittifaq” doktrinasını irəli sürdü. Bu doktrina əsasında Latın Amerikasını ölkələri ABŞ-la ittifaq əsasında “aqlıq, yoxsulluq, həmçinin təcavüzə” qarşı “dünya inqilabı” yolunda “çıxış etməli idilər”. Bütün bunlardan məqsəd Latın Amerikasını ölkələrində “İkinci Kubanın yaranmasına yol verməmək üçün əsaslı islahatlar aparmaq, region ölkələrində sabitliyi təmin etmək idi” (3, 51-52).

1963-cü ilin avqustunda Kennedi hökuməti “atom silahının üç sferada sınaqlarının qadağan edilməsi haqqında” Moskva müqaviləsini SSRİ və Böyük Britaniya liderləri ilə birgə imzaladı. Bu müqavilə beynəlxalq münasibətlərin qalın buzlaqlarında “ilk çat” kimi qiymətləndirildi. C.Kennedinin bu müqaviləni imzalaması ABŞ-da sağ mühafizəkar dairələrdə böyük narazılığa səbəb oldu.

Kennedi 1963-cü ilin noyabrın 12-də kitabxana binasından snayperdən açılan atəş nəticəsində öldürüldü. Çünki sağ mühafizəkar dairələrin prezidentdən sağa doğru dönmüş etmək tələbi yerinə yetirməmişdi.

ABŞ-ın C.Kennediinn prezidentliyi dövründə açıq diplomatiyasının formalarından biri də 1961-ci ilin mart ayının 1-də təşkil edilmiş “Sülh korpusları Proqramı” – ABŞ hökumətinin müstəqil Federal agentliyi idi. ABŞ konqresi tərəfindən bu təşəbbüs bəyənilədi və 1961-ci ilin sentyabrın 22-də “Sülh korpusları haqqında” qanun qəbul edildi (5, 679). Korpusun təşkilində əsas məqsədi kimi onun vasitəçiliyi ilə bütün dünya xalqları ilə dostluğu möhkəmləndirmək göstərilirdi. ABŞ öz maraq dairəsində olan ölkələrə və ərazilərə ABŞ-dan kişi və qadınları göndərirdi. Onlar bu ölkə və ərazilərdə əhalinin maariflənməsi və onların digər tələbatlarının ödənilməsi sahəsində məcburi hallarda, hətta ən ağır şəraitdə fəaliyyət göstərməli idilər (5).

Sülh Korpusunun qarşısında rəsmən üç vəzifə dururdu: 1) Marağ dairəsində olan ölkələr və ərazilərin əhalisinə, onların tələbatına uyğun olaraq təhsil personalı göndərməklə kömək etmək; 2) Millətlər tərəfindən amerikalıların xüsusilə sülhsevər xalq kimi tanınması üçün hərəkət etmək; 3) Amerikanlar tərəfindən başqa millətlərin də yaxşı başa düşülməsinə nail olmaq.

Sonra bu vəzifələrin sayı artaraq aşağıdakı məsələləri də əhatə etdi:

- 1) ABŞ-in müsbət imicini təşkil etmək;
- 2) Amerika mədəniyyəti, dəyərləri və dilini yaymaq.
- 3) Amerikanın siyasətinin düzgün başa düşülməsinə nail olmaq.

Rus tədqiqatçılarından Verlin A.B., Valanin İ., Feoder F.A., Kuznetsov Z.M. göstərirlər ki, Sülh Korpusu yarandığı gündən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kommunist təbliğatı əleyhinə istiqamətləndirilmiş və təxribatla məşğuldur (10, 26-34). Bu korpus 90-cı illərə qədər Afrika, Orta Şərq, Latın Amerikasası və Sakit okean hövzəsi ölkələrində fəaliyyət göstərmişdir.

Ümumiyyətlə, C.Kennedinin prezidentliyi dövründə ABŞ-in xarici siyasəti siyasi realizm xəttinə əsaslanırdı. Bu siyasət ABŞ-in beynəlxalq aləmdə nüfuzunu daha da artırmağa doğru yönəlmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Анатолий Громыко., Андрей Кокошин «Братья Кеннеди-М» Мысль, 1985.
2. «История США в 4 томах» коллектив авторов т. 4. 1985.
3. «История Внешней политики и дипломатии США в 1945-1985 гг.». Сборник обзоров. Зарубежная историография. М – 1987 г.
4. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 г. Кн. 2. М.: Межд.отн., 2000.
5. Ли В.Ф. Стратегия и политика неокolonизма США. (Дипломатия «новых рубежей» и страны Южной и Юго-Восточной Азии). М.: Наука, 1971.
6. Громыко А.А. «О международном положении и внешней политике» Советского Союза. Доклад на восьмой сессии Верховного Совета СССР десятого созыва 16 июня 1983 г». М.: Политиздат, 1983.
7. Е.И.Попова. «Внешняя политика США в американской политологии». М.: Наука, 1987.
8. Петров Д.Б. Дж. Кеннеди и его внешняя политика // Международная жизнь. 1969-№ 9, с.
9. Манчестер У. Убийство президента Кеннеди. Сокр. Пер. с англ. Т.Ю. Мамедов и М.И.Панкрашовой. Под ред. А.М.Александрова. – М.: Прогресс, 1969.
10. Макиннерни Д. «США: история страны». – М.: Эксмо: Миграл, 2009.
11. Громыко Ан. А. «1036 день президента Кеннеди». М.: Политиздат 1971.

С.М.МУСТАФАЕВА
Доц.АГПУ
Ш.М.КУРБАНОВА
с/н АГПУ

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА США ВО ВРЕМЯ ПРЕЗИДЕНТСТВА ДЖОНА КЕННЕДИ

В данной работе изложены основные направления внешней политики США в период президентства Джона Кеннеди, определяются основные черты внешней политики в этот период.

S.M.MUSTAFAEVA
Docent ASPU
SH.M.KURBANOVA
Senior Lecturer

USA FOREIGN POLICY DURING THE PRESIDENCY OF JOHN F. KENNEDY

In this paper, the basic directions of USA foreign policy during the presidency of John F. Kennedy, identifies the main features of the foreign policy during this period.

Рәयчиләр: т.е.д. V.Әлиев, т.е.д. M.Фәтәлиев
ADPU-nun Tarix fakültәsinin Ümumi tarix kafedrasının 7 may 2014-cü il tarixli iclasının qәrarı ilə çapa мәslәhәt görülmüşdür (protokol №20).